

НАУКОВІ ЗАСАДИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У АГРАРНІЙ ПОЛІТИЦІ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ДОБРОБУТУ СУСПІЛЬСТВА

Кірдан О.П.

кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та
соціально-поведінкових наук

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Теорія, методологія та практика управління економікою та окремими її галузями нараховує сотні років свого розвитку. У зв'язку з формуванням України як європейської держави виникла нагальна потреба в удосконаленні наукових засад прийняття управлінських рішень у аграрній політиці. Дослідження таких рішень, враховуючи їх особливу важливість пропонуємо виділити в окремий напрям і здійснювати в межах аграрної політики. Водночас такий підхід потребуватиме уточнення теорії, методології та термінологічного апарату з проблеми прийняття управлінських рішень на мікро-, мезо- та макрорівнях у аграрній політиці. Таким чином, важливість даної проблеми актуалізує потребу обґрунтування наукових засад прийняття управлінських рішень, що сприятиме вирішенню багатьох складних аспектів функціонування соціально-економічних систем у сучасних трансформаційних ринкових умовах України.

Мета наукової розвідки – з'ясування сутності, узагальнення та систематизація наукових засад прийняття управлінських рішень у аграрній політиці.

Одним із структурних блоків сучасної економіки є аграрна економіка та її складник – аграрна політика. Нині прискорений розвиток наукових галузей, запровадження нових підходів до прийняття управлінських рішень у аграрну політику зумовлює необхідність перегляду сутності та тлумачення понятійного апарату та його вихідних положень. Зміна парадигми у аграрній політиці відбувається не шляхом відмови від усього попереднього досвіду, а шляхом його трансформації та модернізації. До того ж розвиток, систематизація та вдосконалення термінологічного поля науки є однією з найважливіших у теорії

прийняття рішень, адже в категоріях, як максимально обґрунтованих наукових поняттях, відображені властивості, ознаки, зв'язки й відносини. Таким чином, викладене вище актуалізує потребу з'ясування сутності категорійно-поняттєвого апарату, визначеного темою дослідження: «наука», «аграрна політика», «прийняття рішення», «методологія та теорія прийняття рішення», «наукові засади прийняття рішення у аграрній політиці».

Насамперед виходитимемо з того, що поняття науки, згідно визначення у «Філософському словнику» (1973 р.), застосовують «для означення всієї системи перевірених практикою знань, які є загальним продуктом суспільного розвитку ; певного виду суспільної діяльності людей, що сформувався в процесі історичного розвитку і спрямований на пізнання законів дійсності в інтересах практики...; засобу передбачення й активного осмислення з допомогою теоретичного аналізу явищ об'єктивної дійсності для наступного використання досягнутих результатів у практиці» [18, с. 324–325]. Актуалізуючи сучасне тлумачення поняття «наука», звернімося до «Філософського енциклопедичного словника» (2002 р.), який визначає науку як «... соціально-значущу галузь людської діяльності, спрямовану на виробництво і систематизацію знань про закономірності суцього, засобами теоретичного обґрунтування та емпіричного випробування і перевірки пізнавальних результатів для розкриття їх об'єктивного змісту (істинності, достовірності, інтерсуб'єктності)» [17, с. 35].

Таким чином, виходячи із термінологічного аналізу категорії «наука», досліджувані нами наукові засади прийняття управлінських рішень мають прогностичне значення. Значимими, у контексті нашого дослідження, є основні структурні елементи науки, виокремлені у «Філософському енциклопедичному словнику»: теорія, що систематизує емпіричний матеріал, описує його та пояснює, здійснює передбачення нових ефектів та можливих процесів, перспективи їх практичного використання; науково-дослідницька програма, що орієнтує науковий пошук, процес висування гіпотез, залучення традицій до нових підходів; проект, що поєднує теорію та практику функціонування ідей з алгоритмом їх об'єктивації та технологіями застосування [17, с. 35].

Зростання чисельності наукових публікацій з питань аналізу рішень та методів їх прийняття свідчить про безперечну актуальність цього наукового напрямку для сучасної економічної науки. У наукових працях зарубіжних дослідників Х. Райфа, Г. Саймон, О. Уайт, Р. Фатхутдінов, Б. Раппорт, М. Мескон та ін. науково обґрунтовано теоретичні засади прийняття рішень. Водночас автоматичне перенесення на українське підґрунтя зарубіжних підходів має як позитивні, так і негативні наслідки. Це зумовлено тим, що зарубіжні розробки ґрунтуються на чітко визначених критеріях та розвиненій системі демократичного управління і, як наслідок, випробуваних механізмах рівноправної участі представників груп інтересів в ухваленні рішень.

Низка вітчизняних науковців, а саме: В. Бакуменко, С. Бир, А. Дегтяр, О. Дейнеко, Н. Діденко, В. Долгальов, А. Ігнат'єва, Н. Карданська, Ю. Комар, С. Кузьменко, М. Максимцов, С. Марова, Е. Смирнов, В. Токарева, О. Черниш, А. Халецька, Д. Юдін та ін. дослідили загальні підходи до прийняття управлінських рішень. Проблеми аграрної політики України схарактеризовані у працях В. Більського, С. Кваші, В. Месель-Веселяка, О. Онищенко, В. Підлісецького, П. Саблука, М. Федорова, М. Хорунжого, В. Юрчишина та ін. Однак, наукові засади прийняття й реалізації управлінських рішень як складника аграрної політики України не знайшли належного наукового опрацювання і лише фрагментарно досліджені у працях вітчизняних та зарубіжних учених.

Констатуємо, що наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. у вітчизняній економічній теорії і практиці широкоживаними стали поняття «державне управління економікою», «аграрна політика», «прийняття управлінських рішень» та ін. Значимими вважаємо дослідження та навчально-методичні видання вітчизняних науковців [2; 4; 5; 7; 10], які розвинули понятійно-термінологічну систему теорії державного управління економікою. Проте, незважаючи на актуальність цієї проблеми, аналіз численних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених щодо з'ясування сутності зазначених понять, надав змогу дійти висновку, що нині в економічній науці немає єдиного

достатньо розробленого, науково обґрунтованого і впровадженого у практику підходу до трактування понять «аграрна політика», «прийняття рішення», «методологія та теорія прийняття рішення», «наукові засади прийняття рішення у аграрній політиці», що є базовими для нашого дослідження.

Таким чином, констатуємо: нині немає комплексних досліджень щодо формування та розвитку категорійно-поняттєвого апарату теорії прийняття рішень в аграрній політиці. Оскільки увага вітчизняних учених традиційно фокусувалася на змістовному та логічному уточненні економічних понять, термінологічна система теорії прийняття рішень в аграрній політиці не вирішувалася на концептуальному рівні. Саме тому виокремлені нами поняття і до нині не набули обґрунтованого тлумачення в науковій економічній літературі і мають міждисциплінарний характер.

Теоретичний аналіз праць кінця XX – початку XXI ст. [1; 4; 15; 19] довів, що лише окремі поняття побіжно проаналізовано у наукових публікаціях у контексті характеристики управління економікою та надав підстави для висновку щодо відсутності єдиного підходу щодо визначення понятійного апарату для прийняття рішень у аграрній політиці.

За дослідженнями колективу авторів (1996 р.), «аграрна політика – це сукупність науково обґрунтованих цілей і концепцій щодо розвитку сільського господарства і пов'язаних з ним галузей на певному історичному етапі життя країни»; до того ж, з погляду дослідників, «до повного поняття аграрної політики входять також наявність певних господарських структур, здатних забезпечити реалізацію цих ідей, а також – функціонування відповідного господарського механізму, який би матеріально заохочував управлінські структури і працівників здійснювати їх» [15].

Найбільш типові визначення презентовано у дослідженнях В. Андрійчука і М. Зубець (2005 р.), на переконання яких «економічна політика, у тому числі аграрна, – це функція держави, причому функція саме політична, що включає концептуальні, програмні, принципіві ціленастанови у сфері соціально-економічного розвитку, насамперед, у сфері економічних відносин» [1].

Нині у теоретичних дослідженнях акцентовано на тому, що Україні потрібна нова аграрна політика, яка б мала стратегічний та системний характер, соціальну спрямованість та відповідала принципам сталого розвитку [11]. У енциклопедичних та наукових джерелах подано різні визначення її сутності.

У «Економічній енциклопедії» категорію «аграрна політика держави» потрактовано як «курс та система заходів, спрямованих на інтенсивний розвиток продуктивних сил села, вдосконалення або докорінну зміну існуючих форм власності, на поліпшення умов життя й побуту його мешканців, на забезпечення сировиною промисловості та ін.» [8, с. 17]. У контексті нашого дослідження, акцентуємо, що у «Економічній енциклопедії» «аграрна політика держави є важливим складовим елементом соціально-економічної політики держави, яка передбачає наукове обґрунтування стратегії і тактики формування аграрних відносин, економічне обґрунтування шляхів розвитку села [8, с. 17].

У низці дисертаційних робіт з'ясовано обґрунтування управлінських рішень в ринкових умовах (Л. Лазоренко, 2001 р.) [12], розвиток механізмів прийняття та реалізації управлінських рішень в системі державного управління (О. Карагодін, 2015 р.) [10] та ін.

Термінологічне поле підготовки й прийняття рішення лежить у площині численних наук. Представники кожної з них, послуговуючись науковим інструментарієм та відповідними методами, презентують різні визначення поняття «прийняття рішень». Так, економіка досліджує та обґрунтовує правила раціональної поведінки людей в умовах вибору. Політологія вивчає механізми прийняття політичних рішень суб'єктами політичної системи. Теорія державного управління аналізує процес прийняття управлінських рішень у системі державного регулювання. Зауважимо, що поняття «управлінське рішення», «управління діяльністю», «прийняття рішення» широко використовуються у науковому дискурсі економічної, психологічної, політологічної, соціологічної та державно-управлінської галузей знань.

При використанні терміна «прийняття рішення» будемо виходити з того, що він виступає складником «системи управління», яка, у свою чергу,

складається з двох взаємопов'язаних підсистем: управляючої підсистеми або суб'єкта управління (тобто того, хто управляє й приймає рішення) та керованої підсистеми або об'єкта управління (того, ким управляють і на кого спрямоване прийняте рішення) [9, с. 520]. Тобто, під поняттям «прийняття рішення в системі управління» будемо розуміти суб'єкти та об'єкти прийняття рішень та управління, які перебувають у складних відносинах і зв'язках та створюють певну цілісність та єдність. До того ж у дослідженні використовуватимемо поняття «рівні прийняття рішення в аграрній політиці», під яким будемо розуміти упорядковану сукупність функціональних і організаційних органів та рівнів прийняття рішення в аграрній політиці держави. Таким чином, рівні прийняття рішення в аграрній політиці – певний ієрархічний ступінь у структурі управління аграрною економікою України, на якому здійснюється розподіл функцій, повноважень та організаційних зв'язків.

З нашого погляду, прийняття управлінського рішення у аграрній політиці держави, є складним та структурованим соціально-економічним феноменом (що включає методологію вирішення проблеми: концепції, підходи, принципи та методи, а також механізм його реалізації, що передбачає відповідну форму й результат), який повинен сприяти досягненню добробуту суспільства.

Відтак основоположними елементами наукових засад прийняття рішення в аграрній політиці є методологія вирішення проблеми, яка включає концептуальні моделі, підходи, принципи та методи.

У наукових працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, І. Андрущак, Ю. Башкатової, І. Давидович, Р. Дафт, О. Дерикот, Е. Дмитренко, М. Желіховської, О. Зайцевої, О. Затеїшикова, Р. Квасницької, О. Корпан, В. Коюди, В. Приймак, А. Радугіна, К. Радугіна, Н. Рогачевої, В. Рогожина, Г. Саймон, Р. Фатхутінова, І. Хмеленко, Н. Хрущ, М. Чабанної, О. Чувардинського та ін. з'ясовано аспекти проблеми теорії і практики розробки та прийняття управлінських рішень. Проведений нами аналіз теорії управління різноманітними об'єктами надав підстави для висновку, що нині наявні різноманітні класифікації підходів до прийняття управлінських рішень.

Так, Ю. Башкатова вважає за доцільне використання у менеджменті 13 наукових підходів: системного, комплексного, інтеграційного, маркетингового, функціонального, динамічного, виробничого, процесного, нормативного, кількісного (математичного), адміністративного, поведінкового, ситуаційного [3, с. 46]. З погляду Р. Фатхутдінова доцільно використовувати такі підходи: системний, логічний, виробничо-еволюційний, інноваційний, комплексний, глобальний, інтеграційний, віртуальний, стандартизований, маркетинговий, еволюційний, функціональний, процесний, структурний, ситуаційний, нормативний, оптимізаційний, директивний, поведінковий, діловий [16, с. 64–113]. Взнявши за основу класифікації ступінь впливу інтуїції, судження, раціональності на процес прийняття рішення В. Приймак виокремив такі підходи: інтуїтивні рішення; інсайтні рішення; рішення, які ґрунтуються на судженнях; врівноважені рішення; імпульсивні рішення; інертні рішення, ризиковані рішення; обережні рішення; раціональні рішення [13, с. 13]. Отже, незважаючи на значну кількість підходів до прийняття рішень, виокремлених сучасними науковцями, більшість із них виділяє три основні підходи, які покладено в основу моделей прийняття рішень, а саме: класичний, адміністративний (поведінковий) та ірраціональний.

У посібнику групи авторів [6] акцентовано, що для визначення загальних і конкретно-специфічних підходів до розробки, реалізації й оцінювання управлінських рішень з метою підвищення їх результативності, ефективності, якості та послідовності необхідно застосовувати їх певну класифікацію та запропоновано таку класифікацію:

- за характером цілей: стратегічні, тактичні, оперативні;
- функціональним змістом, характером завдань, що вирішуються (сферою дій): планові, організаційні, технологічні, прогнозуючі;
- за рівнями ієрархії системи управління: рівень великих систем, рівень підсистем, рівень окремих елементів системи;
- за характером організації розробки: одноособові, колегіальні, колективні;

- за причинами виникнення: ситуаційні, пов'язані з характером обставин, що виникають; рішення, що виникають за приписом (розпорядженням) вищестоящих органів; програмні; ініціативні; епізодичні й періодичні;

- за вихідними методами розробки: графічні; математичні, які передбачають формалізацію уявлень, відносин, пропорцій, термінів, подій, ресурсів; евристичні, пов'язані з широким використанням експертних оцінок, розробки сценаріїв, ситуаційних моделей;

- за організаційним оформленням: жорсткі; орієнтовні, що визначають напрямок розвитку системи; гнучкі; нормативні, що задають параметри протікання процесів у системі.

Актуалізуючи необхідність класифікації управлінських рішень О. Криворучко, С. Цюцюра, М. Цюцюра вважають, що вона необхідна для визначення загальних і конкретно-специфічних підходів до їхньої розробки, реалізації й оцінки, що дозволяє підвищити їхню якість, ефективність і наступність [20, с. 51–52]. З погляду дослідників, найбільш розповсюдженими є такі принципи класифікації:

- за функціональним змістом, тобто стосовно загальних функцій управління: планові; організаційні; контролюючі; прогнозуючі;

- за характером розв'язуваних задач (сфери діяльності): економічні, організаційні, технологічні, технічні, екологічні та ін.;

- за ієрархією управління: на рівні держави, підсистем, окремих елементів системи;

- за характером організації розробки: одноособові, колегіальні, колективні;

- за характером цілей: поточні (оперативні); тактичні; стратегічні;

- за причинами виникнення: ситуаційні, пов'язані з характером виникаючих обставин; за розпорядженням вищих органів; програмні, пов'язані з включенням даного об'єкта управління у визначену структуру програмно-цільових відносин; ініціативні; епізодичні і періодичні, які впливають з періодичності виробничих процесів у системі (наприклад, сезонності сільськогосподарського виробництва тощо);

- за вихідним методом розробки: графічні, з використанням графоаналітичних підходів (мережних моделей і методів, стрічкових графіків, структурних схем, декомпозиції великих систем); математичні методи, які припускають формалізацію представлень, відносин, пропорцій, термінів, подій, ресурсів; евристичні, пов'язані із широким використанням експертних оцінок, розробки сценаріїв, ситуаційних моделей;

- за організаційним оформленням: тверді, які однозначно задають подальший шлях їхнього втілення; ті, що орієнтують визначальний напрям розвитку системи; гнучкі, що змінюються відповідно до умов функціонування і розвитку системи; нормативні, що задають параметри протікання процесів у системі [20, с. 52–53].

За дослідженнями Т. Сааті, виокремлено зрівноважені, імпульсивні, інертні, ризиковані та безризикові рішення [14].

На основі викладено вище, ми виокремили основні принципи прийняття рішень у аграрній політиці для досягнення добробуту населення України: соціальної доцільності, соціальної відповідальності, всебічної обґрунтованості, своєчасності, системності та узгодженості з попередніми рішеннями, науковості, перспективності, сталого розвитку, стратегічності, стабільності.

Отже, удосконалення процесу прийняття і підвищення якості рішення в аграрній політиці, а відтак підвищення добробуту населення, досягається завдяки використанню наукового підходу, моделей і методів прийняття рішень. Формування наукових засад до прийняття рішення в аграрній політиці потребує розроблення плану його утілення, що включає взаємозалежні та взаємозумовлювальні процеси підготовки, обґрунтування, прийняття, введення рішення в дію та рефлексію, що передбачає виявлення та усвідомлення соціального ефекту.

З нашого погляду, прийняття та реалізація рішення в аграрній політиці має включати: мету як сукупність цілей функціонування і розвитку аграрної економіки; засоби і ресурси, необхідні для досягнення мети; основні шляхи, способи і методи досягнення цілей; терміни досягнення цілей; регламентація

взаємодії між організаціями (їх підрозділами) і виконавцями; організацію виконання робіт на всіх етапах реалізації рішення. Важливою умовою реалізації рішення є збалансованість обов'язків, прав і відповідальності кожного складника у структурі рівнів управління в аграрній політиці держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В. Г. Андрійчук, М. В. Зубець. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.
2. Бакуменко В. Д. Прийняття рішень в державному управлінні : навч. посіб. : у 2 ч. / В. Д. Бакуменко. – К. : ВПЦ АМУ, 2010. – 276 с.
3. Башкатова Ю. И. Управленческие решения / Ю. И. Башкатова ; Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права. – М., 2003. – 89 с.
4. Василенко В. А. Теорія і практика розробки управлінських рішень : навч. посібник / В. А. Василенко. – Київ : Центр учбової літ-ри, 2002. – 420 с.
5. Гевко І.Б. Методи прийняття управлінських рішень / І.Б. Гевко. – Київ Кондор, 2009. – 187 с.
6. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко ; за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання-Прес, 2003. – 343 с.
7. Дороніна Н. В. Особливості організації прийняття управлінських рішень на місцевому рівні / Н. В. Дороніна // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2003. – № 2 (16). – С. 113–117.
8. Економічна енциклопедія: У трьох томах. – Том 1. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
9. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (гол.) [та ін.]. – К. : НАДУ, 2011. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. кол.: В. М. Князев (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) [та ін.]. – 748 с.

10. Карагодін О.В. Розвиток механізмів прийняття та реалізації управлінських рішень в системі державного управління. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління зі спеціальності 25.00.02 – механізми державного управління. – Маріуполь, 2015. – 219 с.

11. Карунос С.А. Зміст, чинники та основні принципи державної аграрної політики / С.А. Карунос // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/141.pdf>

12. Лазоренко Л.В. Розробка та обґрунтування управлінських рішень в ринкових умовах. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.06.02 – підприємництво, менеджмент та маркетинг. – К. – 2001. – 16 с.

13. Приймак В. М. Прийняття управлінських рішень : навчальний посібник / В. М. Приймак. – К. : Атіка, 2008. – 240 с.

14. Саати Т. Л. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т.А. Саати. – М.: Радио и связь, 1993 – 320 с.

15. Саблук П.Т. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / П.Т. Саблук, І.І. Лукінов, В.В. Юрчишин, В.Я. Амбросов, І.Ф. Баланюк. – К.: Б. в., 1996. – 664 с.

16. Фатхутдинов Р. А. Управленческие решения : учебник / Р. А. Фатхутдинов. – [5-е изд., перераб. и доп.] – М. : ИНФРА-М, 2002. – 314 с.

17. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

18. Філософський словник / Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР ; за ред. В. І. Шинкарука. – К. : 1973. – 599 с.

19. Хорунжий М.Й. Аграрна політика: [навч. посіб.] / М.Й. Хорунжий. – К. : КНЕУ, 1998. – 240 с.

20. Цюцюра С. В. Теоретичні основи та сутність управлінських рішень. Моделі прийняття управлінських рішень / С. В. Цюцюра, О. В. Криворучко, М. І. Цюцюра // Управління розвитком складних систем. – 2012. – Вип. 9. – С. 50-58. – цит. С. 51–52 Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Urss_2012_9_13.